

การตีความคำสอนทางพุทธศาสนาในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน
**The Interpretation of Buddhist Teachings in the Tradition for
Construction of Prasat Phueng (candle castle) for the Isan People**

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, พระเทพวชิรวิมล,
พระมหาสากล สุภรเมธี, พระครูสีลสรธาธิคุณ และ สงวน หล้าโพหนทัน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
**Sowit Bamrungphak, Phratchepvachiravimon,
Phramaha Sakol Subharamedhi, Phrakhrusilasarithikhun and Sanguan Laphontan**
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: shripachya@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาประวัติพัฒนาการการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน 2. ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการตีความ และ 3. ศึกษาการตีความคำสอนทางพุทธศาสนาในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือวิชาการทางพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้เหตุผลและให้เหตุผล แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า

ปราสาทผึ้งคือการทำต้นดอกผึ้ง โดยนำเอาขี้ผึ้งมาต้มให้ละลายจนเป็นน้ำ และใช้มะละกามาแกะสลัก ลวดลายเป็นแม่พิมพ์แล้วนำไปจุ่มลงในขี้ผึ้งร้อนๆ จากนั้นจุ่มลงแช่น้ำเย็นขี้ผึ้งก็จะหลุดออกจากแม่พิมพ์เป็น ดอกผึ้งสวยงาม ปราสาทผึ้งจะมีดอกไม้ รูป เทียน และอื่นๆ แล้วแห่ไปถวายเป็นพุทธบูชา นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 การสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสานทำเพื่อนำไปบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ทฤษฎีที่ใช้ในการตีความคำสอนมี 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีทางภาษา ทฤษฎีทาง ศาสนา และทฤษฎีทางปรัชญา

การตีความคำสอนทางพุทธศาสนาพบว่า ปราสาทผึ้งเปรียบเหมือนร่างกายมนุษย์ ซึ่งประกอบกันขึ้น จากธาตุ 4 ได้แก่ สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง ชั้น 5 ได้แก่ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม รวม 5 หมวด ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา, เทียนแทนแสงสว่างจากพระธรรม เทียน 2 เล่มจึงแสดงถึงพระ ธรรมวินัย และกระบวนแห่แทนพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นผู้มาจากตระกูลที่หลากหลายต่างเผ่าพันธุ์ แต่งดงามได้ เพราะมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องร้อยเรียงให้สวยงาม

* วันที่รับบทความ : 7 มกราคม 2567; วันแก้ไขบทความ 13 มกราคม 2567; วันตอบรับบทความ : 14 มกราคม 2567

คำสำคัญ: การตีความคำสอน; คำสอนทางพุทธศาสนา; ประเพณีการสร้างปราสาทผึ้ง; ทฤษฎีการตีความ

Abstracts

The objectives of this research were: 1. Study the history of the development of Prasat Phueng construction of the Isan people. 2. Study theories about interpretation and 3. Study the interpretation of Buddhist teachings in the tradition of building Prasat Phueng of the Isan people. Is a documentary research by studying information from the Tripitaka, Buddhist academic books and related research, is analyzed data using reason and reasoning, then the research results are presented using descriptive analysis.

The results of the study found that

Prasat Phueng (candle castle) is made of candle flower trees offered as offerings to Buddha by boiling candle wax until it dissolves into water and uses a papaya to carve a pattern into a mold and then dip it in hot wax. Then there is soaking it in cold water and the wax will fall out of the mold and form a beautiful candle flower. Inside the Prasat Phueng, there are flowers, incense sticks, candles and various offerings, then paraded to offer as an offering to Buddha. It is popularly done on the 15th day of the waxing moon of the 11th lunar month. Building Prasat Phueng is considered a tradition of the Isan people to make for worship the Lord Buddha which he will descend from the Tavatingsa heaven after peaching the animals. There are 3 theories used in interpreting teachings: linguistic theory, religious theory and philosophical theories.

Interpreting Buddhist teachings found that the Prasat Phueng is like a body because it is similar to the human skeleton which is made up of 4 elements, The 5 aggregates include the 5 divisions of concrete and abstract elements, which are called animals, persons, self, we, they. Candles represent the light from the Dhamma. The 2 candles therefore symbolize the Dhamma and Vinaya. On the other hand, this candle has compared by the philosophers of being similar to a mother and father giving birth to a child, a parade representing a monks, because monks come from diverse families. But once they become a monk, they will have the Dhamma and Vinaya as a beautiful piece.

Keywords: Interpretation of Teachings; Buddhist Teachings; The Tradition of Construction of Prasat Phueng (Candle Castle); Interpretative Theory

บทนำ

ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นอันมากในประเทศไทยล้วนมีอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และแนวปฏิบัติต่าง ๆ อีกด้วย อย่างประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งซึ่งมีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา โดยที่ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันก่อนออกพรรษา 1 วัน พระพุทธเจ้าจะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ในเมืองมนุษย์ ชาวอีสานจะมีประเพณีแห่ปราสาทผึ้งเพื่อเป็นพุทธบูชา การทำหรือสร้างปราสาทผึ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น จะต้องตกแต่งประดับประดาอย่างงดงามสุดฝีมือ องค์ปราสาทนั้นทำด้วยหยวกกล้วย มาแทงฉลุอย่างงดงามประกอบกันขึ้นเป็นองค์ปราสาท แล้วนำขี้ผึ้งมาประดับตกแต่งอีกชั้นหนึ่ง จนเหลืองอร่ามไปทั้ง

องค์สวยงามน่าดูนัก เพราะเหตุนี้ จึงเรียกกันว่าปราสาทผึ้ง เพราะส่วนสำคัญทั้งองค์ปราสาททำด้วยขี้ผึ้งนั่นเอง (ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, 2523 : 291)

ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งเกิดจากคตินิยมที่เชื่อกันว่า เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศกุศลให้แก่บรรพบุรุษและมีอานิสงส์แรง ทำให้สามารถตั้งความปรารถนาให้เกิดในภพหน้าได้ ที่สำคัญคือชาวอีสานถือว่าเพื่อร่วมงานบุญและงานรื่นเริงครั้งใหญ่รอบปี ประกอบกับว่างจากฤดูการทำไร่ทำนาท้องฟ้าอากาศแจ่มใสเหมาะแก่การจัดงานกลางแจ้งในช่วงเดือน 11 ปัจจุบันประเพณีถวายปราสาทผึ้งมีอยู่ในหลายจังหวัดของภาคอีสาน แต่ที่จังหวัดสกลนครจะมีการจัดขบวนแห่ยิ่งใหญ่ แต่ละคุ้มจะตกแต่งปราสาทอย่างงดงาม ส่วนมากเป็นเทียนติดพิมพ์แห่ไปรอบเมือง มีนางฟ้าหรือเทพีปราสาทผึ้งนั่งอยู่ตอนหน้า เมื่อมาถึงพระธาตุเชิงชุมจะมีพิธีถวายปราสาทผึ้งเป็นพุทธบูชา ตอนรุ่งเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรร่วมกัน ตอนเย็นฟังธรรมและเวียนเทียนรอบพระอุโบสถแล้วถวายปราสาทผึ้งให้กับเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ (กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, 2543: 101)

ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งในช่วงเทศกาลออกพรรษาของทุกปี มีในหลายจังหวัดของภาคอีสาน ประเพณีนี้เริ่มมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ตามตำนานเรื่องหนองหาน จังหวัดสกลนคร กล่าวเอาไว้ว่า ในสมัยพระเจ้าสุวรรณภิงคารได้โปรดเกล้าฯให้ข้าราชการบริพารทำต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้งในวันออกพรรษา เพื่อถวายพระพุทธเจ้าครั้งเสด็จมาประทับรอยพระบาทที่เมืองหนองหานหลวง จากนั้นจึงได้จัดงานปราสาทผึ้งติดต่อกันทุกปี (วิมล ไทรนิมิต, 2543: 134) หากกล่าวถึงชาวอีสานผู้มีความเชื่อในการสร้างปราสาทผึ้ง แล้วนำไปแห่จนกลายเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร สามารถกล่าวถึงไทยย้อยหรือไทยญ้อก็เรียกว่า ประเพณีแห่ปราสาทผึ้งเป็นประเพณีเก่าแก่ของไทยย้อย ซึ่งจะทำในวันออกพรรษา คือวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ชาวไทยย้อยจะพากันสร้างและตกแต่งปราสาทผึ้งให้สวยงาม โดยใช้ไม้ไผ่เป็นโครงและรูปร่างปราสาท แล้วนำต้นกล้วยหรือกาบกล้วยทำเป็นหลังคาแกะสลักเป็นลวดลาย แล้วนำขี้ผึ้งมาละลายหลอมเป็นรูปดอกไม้ โดยใช้แม่พิมพ์จากมะละกอ สลักเป็นลวดลายที่ต้องการจุ่มลงในขี้ผึ้งแล้วแช่ลงในน้ำให้ขี้ผึ้งแข็ง นำไปเสียบบนปราสาทผึ้ง ตัวองค์ปราสาทจะมีขนาดไม่เท่ากัน (หนังสือเฉลิมพระเกียรติ, 2545 : 173)

รายละเอียดที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การสร้างปราสาทผึ้งจนนำไปสู่ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งกันอย่างแพร่หลายของชาวอีสาน โดยได้นำเสนอชาวไทยย้อยเป็นตัวแทนของชาวอีสาน เพราะเป็นกลุ่มชนที่มีความเชื่อในการสร้างปราสาทผึ้งถวายเป็นพุทธบูชา มาก นอกจากนี้ยังมีในอีกหลายจังหวัดมีนครพนม อุดรธานี ขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างสิ่งสำคัญในพุทธศาสนา อย่างงานวิจัยของนางสาวกิตติยา อุทธิ ผู้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสาริดในล้านนา” พบว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในแผ่นดินล้านนา ก็ได้นำความเชื่อ ความศรัทธา และหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ก่อเกิดวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนจารีตประเพณีที่งดงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา ที่สำคัญคือการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งแสดงให้เห็น

เห็นความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธรองค์เป็นสำคัญ ยังผลให้เกิดพิธีกรรมและวิถีปฏิบัติที่ตึงามอื่นๆ อีกมาก... (กิตติยา อุทวิ, 2557 : บทคัดย่อ)

คำสำคัญคือคำว่า จาริตประเพณี เพราะเป็นคำที่สื่อให้เห็นคุณค่าต่อคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นการศึกษาให้มากขึ้นจึงเห็นควรนำไปสู่การตีความ โดยเน้นไปที่ 2 คือ 1. การตีความเชิงศาสนา มี 3 แบบ คือ (1) การตีความหมายแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical) (2) การตีความหมายแบบผู้เข้าฌานหรือจิตวิจักขณ์ (Mystical) (3) การตีความตามตัวอักษร (Literal) 2. การตีความเชิงปรัชญา ภาษากับศาสนา แยกกันไม่ออกฉันใด ภาษากับปรัชญาก็แยกกันไม่ออกฉันนั้น ทั้งศาสนาและปรัชญาต่างอาศัยภาษา (Language) เป็นสื่อในการแสดงออกเพื่อให้เกิดความเข้าใจ การที่ความเข้าใจต้องอาศัยภาษาเราเรียกกิจกรรมนี้ว่า การตีความ (Interpretation) (วีรชาติ นิมนงค์, 2552 : 24-25)

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีความสนใจจะศึกษาการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการที่เรียกว่า การตีความ มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มความรู้ ความเข้าใจและรู้คุณค่าในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของพุทธศาสนิกชนในภาคอีสาน ให้เป็นที่รู้จักและมีความโดดเด่นแผ่กระจายออกไปในวงกว้างมากขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทำวิจัยเรื่อง “การตีความการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนาผ่านการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน” โดยหวังว่าเมื่อทำวิจัยสำเร็จแล้ว จะช่วยให้จิตสำนึกรักท้องถิ่น และได้อนุรักษ์และฟื้นฟูจาริตประเพณีที่ตึงามให้คงอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน
2. เพื่อศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการตีความ
3. เพื่อศึกษาการตีความคำสอนทางพุทธศาสนาในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. การออกแบบวิจัย

ผู้วิจัยได้มีกรออกแบบการวิจัยไว้ 4 ลำดับ ดังนี้

1) ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงการเข้ามาของพระพุทธรศาสนาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานก็เรียก ซึ่งส่งผลตึงามต่อความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาในวงกว้าง จนก่อให้เกิดการกระทำ จาริต ประเพณี วัฒนธรรม และแนวปฏิบัติที่ตึงามในวิถีชุมชนอย่างมาก หนึ่งในนั้นคือประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของพุทธศาสนิกชนชาวอีสาน

2) เมื่อศึกษาประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งอย่างครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงคุณค่าต่อพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงเห็นควรนำทฤษฎีการตีความการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณี

การสร้างปราสาทผึ้ง ซึ่งการศึกษาในปัจจุบันไม่ได้มีเฉพาะการตีความเชิงศาสนาเท่านั้น แต่ยังมี การตีความเชิงปรัชญาด้วย ดังนั้น จึงได้นำทฤษฎีทางศาสนาและทางปรัชญามาตีความในงานวิจัยนี้

3) ผู้วิจัยได้พิจารณาเชิงปรัชญาธรรมหรือปริศนาธรรมในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งไว้ 3 ประการ คือ (1) โครงไม้ไผ่ของปราสาทผึ้ง (2) เทียนใช้จุดบูชาบนปราสาทผึ้ง (3) กระจับปี่บนปราสาทผึ้ง แล้วนำไปตีความเชิงศาสนาและปรัชญา

4) ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่า การวิเคราะห์ (Analysis) คือการกระบวนวิธีที่เรียกว่า การใช้เหตุผล (Reasoning) การอ้างแนวคิดทฤษฎีและหลักการทางพุทธศาสนาไปตีความ (Interpretation) และการให้เหตุผล (Arguing) คือการอ้างเอกสารวิชาการสนับสนุนแนวคิดทฤษฎีและหลักการนั้นอีกชั้นหนึ่ง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ 3 ประการ ได้แก่

1) เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานโบราณ พัฒนาการของเอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีต ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อทางพุทธศาสนา หรือทฤษฎีเกี่ยวกับปรัชญาตะวันตก ได้แก่ ทฤษฎีทางศาสนาและทฤษฎีทางปรัชญา

2) เก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นดุขุณีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ วิจัยประยุกต์และวิจัยสถาบันจากสถานศึกษาต่างๆ

3) เก็บรวบรวมสารัตถะ (แก่นของเรื่อง) จากรูปธรรม (ที่ปรากฏ) สุนามธรรม (ที่มองไม่เห็น) ในประเพณีการสร้างปราสาท ซึ่งสามารถถอดรหัสออกมาได้ 3 ประการ คือ โครงไม้ไผ่ที่ใช้สร้างปราสาทผึ้ง เทียนที่ใช้จุดบูชาบนปราสาทผึ้ง และกระจับปี่บนปราสาทผึ้ง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis) ถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญอีกข้อหนึ่งในกระบวนวิธีของการทำวิจัย เพราะหลังจากมีการเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร ได้แก่ หนังสือประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม หนังสือด้านพุทธศาสนา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทความวิชาการ แล้ววิเคราะห์ข้อมูล 3 ขั้นตอน คือ

1) การตีความ (Interpretation) เป็นทั้งวิธีการ (Approach) และเครื่องมือ (Tools) ในการวิจัย การตีความก็คือการให้ความหมายใหม่กับหลักฐานหรือข้อมูล เพื่อนำไปสู่การใช้เหตุผลและให้เหตุผลต่อหลักฐานหรือข้อมูลที่ได้มา

2) การใช้เหตุผล (Reasoning) คือการอ้างอิงแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เป็นปฐมภูมิ ทั้งในส่วนที่เป็นพระไตรปิฎก ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

3) การให้เหตุผล (Arguing) คือการอ้างอิงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสนับสนุนแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่ใช้เหตุผลในประเด็นและเนื้อหาที่นำเสนอไปในแต่ละบท และการนำเสนอผลการวิจัยใน ลักษณะพรรณนาความ (Descriptive presentation)

4. การสังเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ทำการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยอย่างครบถ้วนแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการสังเคราะห์ (Synthesis) ข้อมูลทั้งหมดออกมาเป็นองค์ความรู้และเขียนรายงานการวิจัย การสังเคราะห์ข้อมูลก็คือการถัก ทอหรือการหลอมรวมเนื้อหาทั้งหมดออกมาเป็นความรู้ใหม่ (New knowledge) และกลายเป็นหลักฐานใหม่ (New evidence) แต่หากกล่าวเฉพาะหลักการของสังเคราะห์ข้อมูลมีอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ของสิ่งใหม่ที่ต้องการสร้างหรือสังเคราะห์
- 2) หาความรู้เกี่ยวกับหลักการ เพื่อศึกษาส่วนประกอบหรือวิเคราะห์ข้อมูลที่สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์
- 3) เลือกและนำข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์มาจัดทำกรอบแนวคิดสำหรับสร้างสิ่งใหม่

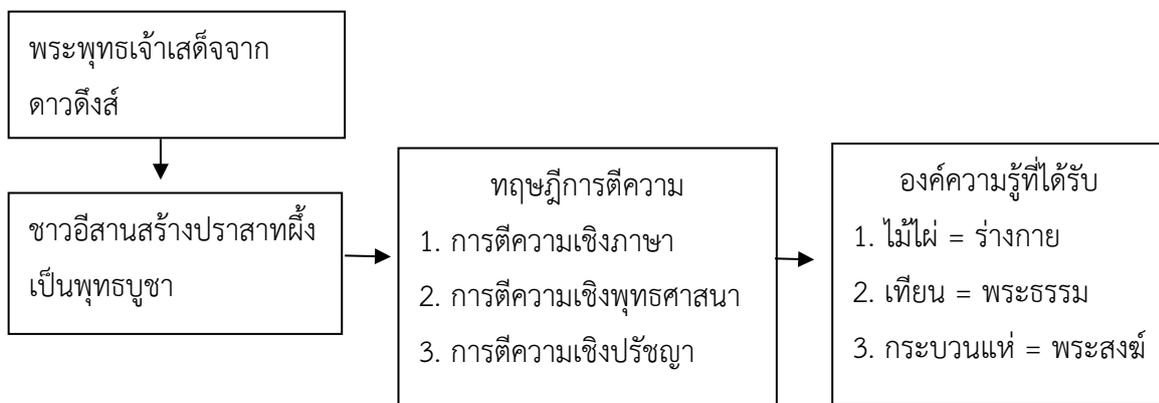
5. การนำเสนอข้อมูล

ขั้นตอนสุดท้ายของการทำวิจัย คือ การนำเสนอข้อมูล ซึ่งหมายถึงการนำเสนอผลการวิจัยนั่นเอง เพราะหลังจากผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างสมบูรณ์แล้ว สามารถนำเสนอข้อมูลอันเป็นผลการวิจัย ดังนี้

- 1) นำเสนอเนื้อหาในบทที่ 2 3 4 ซึ่งเป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1 2 3
- 2) นำเสนอเป็นบทสรุปผลการวิจัยที่ครอบคลุมเอา 3 วัตถุประสงค์ โดยสรุปเรียงไปตามลำดับ
- 3) นำเสนอองค์ความรู้และสร้างหลักฐานใหม่ที่ได้จากการวิจัย ซึ่งจะช่วยให้ผู้อื่นได้นำไป ศึกษาวิจัยต่อไปจนไม่รู้จักจบสิ้น
- 4) ข้อเสนอแนะ ซึ่งแบ่งออกเป็นข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ และข้อเสนอแนะของผู้ที่สนใจใน การศึกษาวิจัยต่อไป
- 5) การนำเสนอข้อมูลเป็น..บทความวิจัย.. สามารถนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ผลการวิจัยในวารสาร ฐาน 1 หรือฐาน 2 (TCI) ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถศึกษาค้นคว้าและนำไปอ้างอิงในงานเขียนวิชาการทุกระดับ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งมีฐานคิดและความเชื่อมาจากพุทธศาสนา กรณีที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันก่อนออกพรรษาเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ชาวอีสานจึงได้สร้างและแห่ปราสาทผึ้งไปถวายพระสงฆ์เพื่อเป็นพุทธบูชา นำศาสตร์การตีความไปวิเคราะห์ปราสาทผึ้งทำให้ทราบความหมายว่า ตัวปราสาทผึ้งที่ทำจากไม้ไผ่เปรียบเหมือนร่างกายของคนที่เกิดจากธาตุ 4 ชั้น 5 เทียนเปรียบเหมือนแสงสว่างไสวจากพระธรรม และขบวนแห่ที่สวยงามเปรียบเหมือนพระสงฆ์ผู้มาตระกุล ฐานะ ผิพรรณที่ต่างกัน แต่มีพระธรรมวิจัยร้อยเรียงให้งดงาม

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การตีความคำสอนทางพุทธศาสนาผ่านประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน” สามารถสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. ประวัติพัฒนาการประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน

ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันก่อนออกพรรษา 1 วัน พระพุทธเจ้าจะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ในเมืองมนุษย์ ชาวอีสานจะมีประเพณีแห่ปราสาทผึ้งเพื่อเป็นพุทธบูชา การทำหรือสร้างปราสาทผึ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น จะต้องตกแต่งประดับประดาอย่างงดงามสุดฝีมือ องค์ปราสาทนั้นทำด้วยหยวกกล้วย มาแทงฉลุลายงดงามประกอบกันขึ้นเป็นองค์ปราสาท แล้วนำขี้ผึ้งมาประดับตกแต่งอีกชั้นหนึ่ง จนเหลืองอร่ามไปทั้งองค์สวยงามน่าดูนัก เพราะเหตุนี้ จึงเรียกกันว่าปราสาทผึ้ง เพราะส่วนสำคัญทั้งองค์ปราสาททำด้วยขี้ผึ้งนั่นเอง

ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งเกิดจากคตินิยมที่เชื่อกันว่า เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศกุศลให้แก่บรรพบุรุษและมีอานิสงส์แรง ทำให้สามารถตั้งความปรารถนาให้เกิดในภพหน้าได้ ที่สำคัญคือชาวอีสานถือว่าเพื่อร่วมงานบุญและงานรื่นเริงครั้งใหญ่รอบปี ประกอบกับว่างจากฤดูการทำไร่ทำนาท้องฟ้าอากาศแจ่มใสเหมาะแก่การจัดงานกลางแจ้งในช่วงเดือน 11 ปัจจุบันประเพณีถวายปราสาทผึ้งมีอยู่ในหลายจังหวัดของภาคอีสาน แต่ที่จังหวัดสกลนครจะมีการจัดขบวนแห่ยิ่งใหญ่ แต่ละคุ้มจะตกแต่งปราสาทอย่างงดงาม ส่วนมากเป็นเทียนติดพิมพ์แห่ไปรอบเมือง มีนางฟ้าหรือเทพีปราสาทผึ้งนั่งอยู่ตอนหน้า เมื่อมาถึงพระธาตุเชิงชุมจะมีพิธีถวายปราสาทผึ้งเป็นพุทธบูชา ตอนรุ่งเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรร่วมกัน ตอนเย็นฟังธรรมและเวียนเทียนรอบพระอุโบสถแล้วถวายปราสาทผึ้งให้กับเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ

ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งในช่วงเทศกาลออกพรรษาของทุกปี มีในหลายจังหวัดของภาคอีสาน ประเพณีนี้เริ่มมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ตามตำนานเรื่องหนองหาน จังหวัดสกลนคร กล่าวเอาไว้ว่า ในสมัยพระเจ้าสุวรรณภิงคารได้โปรดเกล้าฯให้ข้าราชการทำต้นผึ้งหรือปราสาทผึ้งในวันออกพรรษา เพื่อถวายพระพุทธเจ้าครั้งเสด็จมาประทับรอยพระบาทที่เมืองหนองหานหลวง จากนั้นจึงได้จัดงานปราสาทผึ้งติดต่อกันทุกปี หากกล่าวถึงชาวอีสานผู้มีความเชื่อในการสร้างปราสาทผึ้ง แล้วนำไปแห่จนกลายเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร สามารถกล่าวถึงไทยย้อยหรือไทยยู้ก็เรียกว่า ประเพณีแห่ปราสาทผึ้งเป็นประเพณีเก่าแก่ของไทยย้อย ซึ่งจะทำในวันออกพรรษา คือวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ชาวไทยย้อยจะพากันสร้างและตกแต่งปราสาทผึ้งให้สวยงาม โดยใช้ไม้ไผ่เป็นโครงและรูปร่างปราสาทแล้วนำต้นกล้วยหรือกาบกล้วยทำเป็นหลังคาแกะสลักเป็นลวดลาย แล้วนำขี้ผึ้งมาละลายหลอมเป็นรูปดอกไม้ โดยใช้แม่พิมพ์จากมะละกอ สลักเป็นลวดลายที่ต้องการจุ่มลงในขี้ผึ้งแล้วแช่ลงในน้ำให้ขี้ผึ้งแห้ง นำไปเสียบบนปราสาทผึ้ง ตัวองค์ปราสาทจะมีขนาดไม่เท่ากัน

2. ทฤษฎีการตีความ

แต่เดิมศาสตร์แห่งการตีความได้ถูกนำไปใช้ในการตีความคัมภีร์ไบเบิลเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นศาสตร์นี้ได้รับการพัฒนาเพื่อใช้ในการตีความหนังสือทั่วไป ทฤษฎีที่ใช้ประกอบการตีความ 2 ทฤษฎี ได้แก่

1. การตีความเชิงศาสนา (Religious Interpretation) : เป็นกลุ่มการตีความที่นิยมภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernatural Interpretation) ซึ่งแบ่งออกได้อีก 3 แบบ คือ

1) การตีความหมายแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical) หมายถึงการตีความด้วยการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยการใช้อุปมาอุปมัยบ้าง การใช้สัญลักษณ์บ้าง การเล่าเรื่องประกอบบ้าง

2) การตีความหมายแบบผู้เข้าฌานหรือจิตวิจักขณ์ (Mystical) มี 2 นัย คือ (1) การตีความที่มุ่งถึงผู้เข้าฌานหรือผู้เข้าถึงความรู้แบบประจักษ์แจ้งด้วยจิต โดยมีแนวความคิดว่า คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของอันติมสัจจะ ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของชีวิตเป็นการกลับคืนสู่อันติมสัจจะหรือวิญญานสากล (2) การตีที่

มุ่งถึงความหมายระดับฉานหรือวิจักษ์นี้เป็นวิธีตีความคำพูดหรือบทนิพนธ์ของผู้เข้าถึงฉาน ซึ่งจะเข้าใจหรือเห็นในขณะเข้าฉาน

3) การตีความตามตัวอักษร (Literal) : เป็นการถือเอาความหมายเท่าที่ปรากฏตามตัวอักษรในคัมภีร์ การตีความแบบนี้เป็นของคนที่มีศรัทธามากกว่าปัญญา คือคนที่เชื่อมั่นว่า ข้อความในคัมภีร์คือข้อความของพระเจ้าหรือศาสดาผู้เป็นสัพพัญญู จึงเป็นความจริงที่เชื่อถือไม่ได้

2) การตีความเชิงปรัชญา (Philosophical Interpretation) : เบื้องต้นมีคำถามว่า การตีความเชิงปรัชญาคืออะไร? ภาษากับศาสนาแยกกันไม่ออกฉันใด ภาษากับปรัชญาก็แยกกันไม่ออกฉันนั้น ทั้งศาสนาและปรัชญาต่างอาศัยภาษา (Language) เป็นสื่อในการแสดงออกเพื่อให้เกิดความเข้าใจ การตีความเข้าใจต้องอาศัยภาษาเราเรียกกิจกรรมนี้ว่า การตีความ (Interpretation) ดังนั้น การตีความปรัชญาหรือที่รู้จักกันในนามว่าปรัชญาตีความ ที่แท้จริงแล้วเป็นการผสมผสานกันระหว่าง 2 แนวคิด คือ ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ปรัชญาการตีความก็คือปรัชญาที่เน้นความจริงหรือความเข้าใจที่ได้จากภาษาสามัญ (Common language) หรือภาษาพูดของชาวบ้านก็เรียก ซึ่งตรงข้ามกับปฏิฐานนิยมที่เน้นภาษาอุดมการณ์ นักภาษาอุดมการณ์มักกล่าวว่า เราพูดภาษา (We speak language) ซึ่งเป็นภาษาปกติที่เราคุ้นชินกันว่า คนต้องพูดภาษา แต่ปรัชญาการตีความหรือภาษาสามัญมักกล่าวว่า ภาษาพูดเรา (Language speak us) ซึ่งทำให้เกิดคำถามว่า ภาษาพูดเราอย่างไร? ตามทัศนะขอปรัชญาการตีความมีความเป็นไปได้ที่ภาษาพูดเรา หมายถึงภาษาเป็นสิ่งควบคุมเรา ทำให้เราต้องพูดภาษานั้น

3. การตีความคำสอนทางพุทธศาสนา 3 ประการ ได้แก่

1) ปราสาทผึ้งเปรียบเหมือนสังขารร่างกายของคน คือ ธาตุ 4 ชั้น 5

ชาวอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า ปราสาทผึ้งเปรียบเหมือนสังขารหรือร่างกายของคนเรา เพราะตัวปราสาทผึ้งนั้นประกอบด้วยไม้ไผ่ทำเป็นโครงร่างของปราสาท ซึ่งคล้ายกับโครงกระดูกของมนุษย์ มีกากกล้วยเป็นตัวประสาทคล้ายกับผิวหนัง นอกจากนั้นมีการประดับตัวปราสาทด้วยเทียนที่จุ่มเป็นดอกเทียน ซึ่งหมายถึงจิตใจที่บริสุทธิ์ที่นับถือในพระพุทธศาสนา และประดับด้วยดอกไม้สดหมายถึงความศรัทธาที่จะบูชาในพระรัตนตรัย ฯลฯ และพิจารณาตัวปราสาทผึ้งได้ว่า มีนัยเปรียบเหมือนร่างกายของมนุษย์เราที่เกิดขึ้นหรือประกอบกันขึ้นจากธาตุ 4 ชั้น 5 ซึ่งจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้เลย โดยเห็นได้จากโครงไม้ไผ่เปรียบเหมือนกระดูก ดอกกล้วยเปรียบเหมือนพังผืด กากกล้วยเปรียบเหมือนหนัง แล้วติดหูคิดตาประดับตกแต่งสิ่งเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นแง่คิดในทางพุทธศาสนา คือให้ชาวพุทธศาสนิกชนได้เห็นสังขารของร่างกายตนหรือชีวิตของตนบนฐานคิดแห่งคำสอนทางพุทธศาสนา 2 ประการ คือ

1. ธาตุ 4 คำว่า ธาตุ 4 หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือมีอยู่โดยธรรมดาเป็นไปตามเหตุปัจจัยไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มีใช้สัด มีใช้ชิวะ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโลธาตุ และวโยธาตุ คือมหาภูตหรือภูตรูปนั่นเอง การที่ชาวพุทธผู้ถวายปราสาทผึ้งได้เปรียบปราสาทผึ้งว่าเหมือนกับสังขารหรือร่างกายของคนเรา

ซึ่งมีความสอดคล้องกับคำสอนทางพุทธศาสนา คือ ธาตุกัมมัฏฐาน 4 ธรรมฐานคือธาตุ, ธรรมฐานที่พิจารณาธาตุเป็นอารมณ์ คือกำหนดพิจารณากายนี้แยกเป็นส่วนๆ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุ 4 แต่ละอย่างไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา

2. ชั้น 5 คำว่า ชั้น 5 คือ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยธรรม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น ชั้น 5 ประกอบด้วยรูปชั้น 5 เวทมนัส สัญญาชั้น 5 สังขารชั้น 5 และวิญญาณชั้น 5 ตัวสภาวะพุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้า ตัวตนแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มีเมื่อแยกส่วนต่างๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมด ก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ดั่งนั้น ประเพณีแห่งปราสาทผึ้งที่สร้างขึ้นมาจากสิ่งของหลายๆ อย่าง จึงสอดคล้องกับคำสอนทางพุทธศาสนาในเรื่องชั้น 5 ตัวปราสาทผึ้งเปรียบเหมือนร่างกายมนุษย์ อยู่ในรูปของชั้น 5

2. เทียนแทนนัยแห่งแสงสว่างจากพระธรรม เทียน 2 เล่มจึงเป็นเครื่องหมายถึงพระธรรมวินัยที่เข้าใจร่วมกันว่าได้แก่ ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 ศีล 311 ล้วนแต่อยู่ในความหมายนี้ และอีกนัยหนึ่ง เทียนนี้ท่านผู้รู้ได้เปรียบเหมือนมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา ผู้เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโตและให้ได้รับการศึกษาวิชาการต่างๆ ส่วนสภาพร่างกายสังขารนั้นก็เหี่ยวแห้งลงตามลำดับฉับไฉน เทียนที่จุดแล้วให้ความสว่าง และตัวเองก็ค่อยๆ หมดไปฉับนั้น พระธรรมไม่ว่าจะเป็นธรรมขั้นพื้นฐาน ชั้นกลางหรือชั้นสูงสุดก็รวมอยู่ในความหมายนี้เช่นกัน ผู้ที่จุดเทียนในที่มืดไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตาม ย่อมจะทำให้ที่นั้นให้สว่างสามารถมองเห็นทางเดินได้อย่างชัดเจนได้ฉับไฉน พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าก็ฉับนั้น ผู้ใดทำให้เกิดขึ้นในใจมากเท่าใดก็เป็นแสงประทีปนำทางของผู้นั้นให้ได้พบความสว่างและความสงบ มีปัญญาเฉลียวฉลาดอย่างที่ไม่ใช่แสงสว่างใดๆ ในโลกจะมาเทียบได้

3. กระจับปี่แห่งพระสงฆ์ คำว่า พระสงฆ์ ตามหลักการท่านหมายเอาหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้มาจากตระกูลหรือครอบครัวที่หลากหลายทั้งยศ ฐานะ ตำแหน่ง และผิวพรรณ แต่เมื่อได้อุปสมบทในพุทธศาสนาแล้วทุกรูปจะมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องร้อยรัดและร้อยเรียงให้ตั้งงาม สร้างความเลื่อมใสให้เกิดแก่หมู่ชาวพุทธโดยทั่วไปอย่างไร้ขีดจำกัด ท่านเปรียบเหมือนขบวนแห่งปราสาทที่มีความสวยงามนั้น ก็เพราะมีความหลากหลายและหลายสิ่งหลายอย่างประกอบกัน ท่านจึงกล่าวว่ากระจับปี่แห่งความหมายแห่งสงฆ์

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาประเด็นที่ผู้วิจัยขอนำมาอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

1. คำว่า ปราสาท ในความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานโดยทั่วไป ล้วนมีความรู้สึกนึกคิดที่ว่าปราสาทจะต้องเป็นสถานที่ถูกประดับประดาหรือตกแต่งให้สวยงามตระการตา ได้ดูได้ชมแล้วจะเกิดความสวยงามจนถึงขั้นปรารถนาอยากได้อยากครอบครองเป็นของตน ความปรารถนาดังกล่าวจึงปรากฏในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ (2523) ที่กล่าวไว้ในหนังสือรักเมืองไทยเที่ยวเมืองไทย ความว่า การทำหรือสร้างปราสาทผึ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น จะต้องตกแต่งประดับประดาอย่างงดงามสุดฝีมือ องค์ปราสาทนั้นทำด้วยหยวกกล้วย มาแทงฉลุอย่างงดงามประกอบกันขึ้นเป็นองค์ปราสาท แล้วนำขี้ผึ้งมาประดับตกแต่งอีกชั้นหนึ่ง จนเหลืองอร่ามไปทั้งองค์สวยงามน่าดูนัก เพราะเหตุนี้ จึงเรียกกันว่าปราสาทผึ้ง เพราะส่วนสำคัญทั้งองค์ปราสาททำด้วยขี้ผึ้ง

2. ประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งจนนำไปสู่การแห่กระบวนปราสาทผึ้ง ทั้ง 2 ภาพคือการสร้างและการแห่ต่างสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาของชาวอีสานที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนรองรับศรัทธาของชาวพุทธ ดังนั้น ความศรัทธาจึงเป็นพลังภายในที่ขับเคลื่อนให้ชาวกระทำสิ่งดีงามต่างๆ อย่างกรณีประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสานเป็นต้น

3. ความเชื่อกับคุณค่าเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นและดำเนินไปด้วยกัน จึงจะส่งผลเป็นความดีงามหรือความสุขแก่ผู้มีความเชื่อได้ อย่างคติความเชื่อในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน ถือได้ว่าประเพณีดังกล่าวส่งผลเป็นคุณค่าทางจิตใจ ด้วยการทำให้ใจสุขสบาย สงบ ร่มเย็น และรู้สึกใจฟูในทุกครั้งที่ได้เข้าร่วมประเพณีการสร้างและการแห่ปราสาทผึ้ง ซึ่งสัมพันธ์กับกิตติยา อุทวิ (2557) ผู้ทำวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสาริดในล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในแผ่นดินล้านนา ก็ได้นำความเชื่อ ความศรัทธา และหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ก่อเกิดวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนจารีตประเพณีที่ดีงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา ที่สำคัญคือการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธองค์เป็นสำคัญ ยังผลให้เกิดพิธีกรรมและวิถีปฏิบัติที่ดีงามอื่นๆ อีกมาก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ถูกนำไปปรับใช้ ประยุกต์ใช้ หรือบูรณาการในชีวิตที่มีความแตกต่างกันได้อย่างเหมาะสมและลงตัวได้อย่างน่าอัศจรรย์ กรณีตัวอย่างชาวอีสานที่ได้มีการสร้างปราสาทผึ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในวันก่อนออกพรรษา 1 วันของทุกปี แต่ก่อนที่จะนำไปถวายพระสงฆ์ก็จะมีการแห่ไปรอบบ้าน รอบศาลาการเปรียญ หรือรอบอุโบสถ จนกลายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นว่า เมื่อจะมีการถวายวัตถุสิ่งของ

เครื่องใช้และสิ่งที่เป็นมงคลเช่นปราสาทผึ้งเป็นต้นแต่พระสงฆ์ ชาวบ้านก็จะพากันประกอบพิธีกรรมสำคัญคือ การแห่ ซึ่งจะทำให้มีความรื่นเริงและความสนุกสนานไปพร้อมๆ กับการบำเพ็ญบุญไปในขณะเดียวกัน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. วิเคราะห์ปรัชญาธรรมในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวอีสาน
2. การศึกษาเปรียบเทียบคติความเชื่อในประเพณีการสร้างปราสาทผึ้งของชาวสกลนครกับชาวปราจีนบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ.(2543). *วิถีไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุ๊คพอยท์ จำกัด.
- กิตติยา อุทวิ. (2557). “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. (2523). *รักเมืองไทยเที่ยวเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริกุลการพิมพ์.
- วิมล ไทรนันทนวล. (2543). *สกลนคร ถิ่นฐานของชุมชนเมืองโบราณ*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ เอส พี เอฟ พรินติ้ง.
- หนังสือเฉลิมพระเกียรติ. (2545). *วัฒนธรรมการพัฒนากาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสระแก้ว*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่.
- วีรชาติ นิมอนงค์. (2552). “การศึกษาวิเคราะห์อรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.